

Dorvorávvagat

mánáid vanhemiidda ja bajásgeassiide mánáid heahtediliid ja várradiliid várás.

Dát dorvorávvagat leat nammejahkii dárkkuhuvvon oahpahan láhkai vuolleskuvlla skuvlamánáide geat johtigohtet ruovttu olggobealde ja maiddái geavahišgohtet neahta okto. Dán muttus mánná galggašii hálddašit heahtediliid ja čuolbma- ja várradiliid ja diehtit mo doaibmat ja geasa váldit oktavuoda.

Dáid dorvorávvagiin leat váldon vuhtii Dearvvašvuoda ja buresveadjinlágádusa 4–11-jahkásaččaide dárkkuhuvvon rávvagat mat leat Tunne- ja turvataitoja lapsille -DBL publikašuvnnas siiddus 101 (Dovdo- ja dorvodáiddut mánáide; ii jorgaluvvon). (Lajunen Kaija, Andell Minna, Ylenius-Lehtonen Mirja. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos THL 2015.)

Dorvvolašvuolta lea máná vuodđovuogitvuolta. Ane fuola dán vuodđovuogitvuodas ja atte mánnái doarvái viiddis dorvorávvagiid sierra diliide. Lea dehálaš, ahte máná dorvorávvagiid smiehttá máná eallinbirrasa ja –vuogi geahččančiegas nu, ahte mánnái addon rávvagat heivejit máná eallimii.

Heahtenummir 112 ja EU oktasaš máná veahkeheapmái dárkkuhuvvon nummirat 116000 ja 116111

1. Heahtenummir 112: Oahpat mánnái heahtenummira 112 ja dan rivttes geavaheapmi, gč. [Milloin soitat hätänumeroon 112? - Hätäkeskuslaitos](#) (suomagillii) (Goas ringet heahtenummirii 112? – Heahteguovddášlágádus)
[Ongelmatilanteet ja tiedustelut - Hätäkeskuslaitos \(112.fi\)](#)(suomagillii)
(Čuolbmadilit ja didošteamat – Heahteguovddášlágádus)

Oahpat mánnái, ahte go heahtenummiris vástidit, dohko galgá mitalit gii ringe, gos lea ja mii lea dáhpáhuvan. Lea dehálaš guldalit rávvagiid ja vástidit gažaldagaide. Mánnái lea buorre mitalit, ahte heahtenummiris eai jáhkkimis máhte sámegeiela ja danin dáid áššiid livčče buorre máhttit mitalit maiddái suoma- dahje ruotagillii. Heahtenummiris lea goit vejolašvuolta geavahit dulkka ja mánnái sáhtá čilget, mo son dan sáhtá dáhtut. Sámevuollus lea buorre váldit vuhtii, ahte álo hállangielas geavahuvvon sámegeielat báikenamma ii leat báikki virggálaš namma ja danin livčče buorre diehtit báikkiid namaid maid virggálaš hámis.

Mánnái lea maid buorre addit rávvagiid, mo heahtenummirii sáhtá ringet dallege, go telefodna lea lohkas ja das lea PIN-koda, man mánná ii dieđe. Dan lassin lea buorre mannat čađa, mo doaibmat dalle jos ii leat telefonoktavuolta. Sámevuollus leat maid guhkes gaskkat, man dihte veahki sáhtá gártat vuordit oalle guhká. Danin livččege buorre, ahte mánná diehtá gii lea dakkár oahpes ollesolmmoš, geasa sáhtá dorvvastit dahje gean lusa sáhtá mannat heahtedilis.

Hehtenummirii riŋgejuvvo dušše hohpolaš hehtediliin go báikki ala dárbbášuvvojit veahkeheaddji virgeoapmahaččat. Go diedát dahje eahpidat ahte heagga, dearvvašvuohta, opmodat dahje biras leat áitaga dahje vára vuolde, sáhtát riŋget hehtenummirii.

2. Oahpat mánnái mii lea hehtedilli, goas galgá ja sáhtá riŋget hehtenummirii. Mana čađa mánáin iešguđetlágan čuolbmadiiid nu ahte muitalat ovdamearkadáhpáhusaid, main dárbbáša veahki dahje rávvaga. Suokkardalli ovttas sáhttágo riŋget hehtenummirii omd. čuovvovaš dáhpáhusain:

- skibir nordada sakka juolggis iige sáhte vázzit (juo)
- beana gárgida šiljus (ii dábálaččat, muhto juo jus beana lea váralaš)
- skuvllas fuobmát ahte muhtun skihpáris lea fárus ávjovearju (ávjovearjju hálddusdoallan almmolaš sajis lea lága mielde gildojuvvon((juo – skuvllii ii oaččo doalvut makkárga vearjjuid iige maiddáid duhkorasvearjjuid) skuvlla olggobealde
- lea biillas olmmoš gii bivdá skuvlamánáid iežas fárrui (juo)
- skihpáraččaidjoavkkus šaddá gizzu dahje doarrun (dákár diliin livččii buorre dorvvastit vuos lagaš ollesolbmui, muhto jus ii leat ollesolmmoš ja jus lea dearvvašvuođavárra de juo)
- skihpáraččaidjoavkkus muhtun dahká maid nu veriid mii lea lága vuostá: váldá alces nuppi olbmo opmodaga dahje vahágahtá nuppi olbmo opmodaga (dáhpáhusa mielde vihkkedallan, sáhttágo áššis vuos ságastallat ollesolbmuin?)
- jos ovdamearkka dihte fuobmá ahte muhtun lea suoládeamen sihkkela, sáhtá riŋget hehtenummirii
- Vánhemiid livčče dehálaš smiehttat lasi ovdamearkkaid mat laktásit namalassii
- sin bearraša eallinvuohkáid ja –birrasii (omd. dilid, mat laktásit luondus johtimii, guollebivduid dahje boazobargguide)
- ealli lea heađis – goas riŋget hehtenummirii [Eläin hädässä – milloin soitat 112? - Hätäkeskuslaitos](#) (suomagillii)
- liŋkaoktavuohta: lasi ovdamearkkat [Ohjeita eri tilanteisiin - Hätäkeskuslaitos \(112.fi\)](#)
- - o Rávvagiin muitaluvvo, ahte jápmán ealli dihte ii galgga riŋget hehtenummirii, muhto mánnái lea buorre muitalit, ahte goittotge omd. biillii vuojahallan bohcco birra ferte almmuhit hehtenummirii

3. Vánhemiid telefonnummir: ane fuola das, ahte mánná máhtá bajil vánhemiid telefonnummiriid ja dasa lassin vejolaččat gean nu eará lagaš ja dehálaš olbmo nummira.

4. EU oktasaš mánáid telefonnummir lea 116111. Eará telefonnummirat main veahkehit mánáid: heahtenummira lassin fállamis leat mánáid veahkeheaddji telefonbálvalusat maidda mánát sáhttet ringet, jos jearaldagas ii leat heahtedilli. Atte mánái dieđu dáid bálvalannummiriin, ee. EU oktasaš mánáid telefonnummiris.

Suomas mánáid veahkeheaddji telefonnummiris fuolaha Mannerheimin Lastensuojeluliitto (Mannerheim mánáidsuojalanlihttu): <https://www.nuortennetti.fi/apua-ja-tukea/lasten-ja-nuorten-puhelin/>

(suomagillii). Mánáid telefvdnii sáhtttá ringet nuvttá.

Mánáid telefavnna bálvalus ruoŋagillii: på svenska må-ti kl. 14–17 och ons-to kl. 14–20 på numret 0800 96 116.

Veahkki lea oazžumis maiddá čuovvovaš bálvalusain:

- Apuu-chat (7–15-jahkásaččaide) rabas juohke beaivve dii 9–22, čujuhus [apuu.fi](https://www.apuu.fi) (suomagillii)
- apuu-chat lea SOS-Lapsikylä (SOS-Mánagilli) ságastallandoarjja
- SekasinChat (12–29-jahkásaččaide) <https://sekasin.fi/> (suomagillii)
- SekasinChat lea Mieli ry ságastallanbálvalus
- Kriisadiliin veahki oazžu Mieli ry riikaviidosaš kriisatelefonbálvalusas: [MIELI Kriisipuhelin 09 2525 0111](https://www.mieli.fi/) (ee. suomastit)

5. EU oktasaš nummir 116000 veahkeha go máná lea jávkan. Dan várás ahte máná láhppo dahje jávká bearraša olgoriikka mátkki áigge EU guovllus, lea buorre diehtit ahte lea leamen EU oktasaš veahkeheaddji bálvalannummir 116000. Suomas galgá máná jávkamis almmuhit vuos heahtenummirii 112. Loga lasi rávvagiin suomagielat liŋkkain [heahteguovddáš](https://www.kadonneetlapset.fi) ja www.kadonneetlapset.fi.

Máná láhppoma vári olgoriikka mátkkiid áigge mánás livččii buorre leat giehtabáddi mas gávdnojit vanhemiid telefonnummirat. Mánáid vanhemiidda gullet mánáid gohcinvejolašvuohta ja dorvvolašvuođas fuolaheapmi: mánáid ii galgga guođdit almmá áššálaš bearráigeahču haga (omd. guođdit oadđit hoteallalatnjii vanhemiid haga.)

Skuvlaluodda ja skuvlla lagašguovllut, biilii siektadeaddjit, veahki bivdit

6. Skuvlaluodda ja skuvlla lagašguovllut: jos muhtun amas olmmoš bivdá máná iežas fárrui skuvlla olggobealde ja lagašguovlluin, galgá máná dieđusge rávvat ahte ii mana amas olbmuid fárrui, muhto ahte maiddá almmuha áššis dakkaviđe heahtenummirii ja skuvlii. Jos lea vejolaš de lea buorre geahččalit muitit duokkár olbmo biilla registtarnummira. Seamma rávvagat heivejit maid eará báikkiide.

7. Skuvlaluotta alde dahje eará báikkiin sáhttet leat maiddá dakkár amas olbmot geat bivdet mánás rávvaga dahje veahki man nu čulbmii. Dát olles olbmot sáhttet jerrat omd. rávvaga rivttes luottas man nu čujhussii dahje bivdet máná veahkehit man nu eará áššis ja vuolgit ollesolbmo fárrui (omd. láhppon dingga ohcamis). Mital mánnái ahte máná ii dárbbas veahkehit dákkár amas ollesolbmuid ja ahte galgá dakkavide vuolgit eret báikki alde. Ollesolbmot sáhttet bivdit veahki ja rávvaga eará ollesolbmui. Leat boahtán ovdan dáhpáhusat main amas ollesolmmoš geavaha man nu dahkusiva ja bivdá mánás veahki vai oážžu máná iežas fárrui dahje eret almmolaš sajis. Dáid ollesolbmuid ulbmilin lea ávkkástallat mánáiguin ja dáid dáhpáhusain leat hui šállošahtti ovdamearkkat.

8. Ollesolbmo fárrui vuolgin: máná galgá rávvat ahte son ii vuolgge deaivat dovdameahttun neahttaskihpára almmá ollesolbmo haga. Máná ii maiddá galgga vuolgit oahpes ollesolbmo fárrui jos son ii leat soahpan das ruovttuveagain. Jos máná spiehkka vánhemiiguin sohpon diibmoáiggis dain galgá almmuhit ruovttuvehkii, vai nu eastit dárbbasmeahttun jávkanalmmuhusaid.

9. DBL rávvagiid mielde máná ii galgga goassege mannat okto ollesolbmo haga sevdnjes ja ávdin sajiide. Mánáin galgá goittotge soahpat makkár báikkiin ja goas lea lohpi johtit ollesolbmo haga. Mánáin lea buorre soahpat, ahte lea dehálaš almmuhit, gosa lea mannamin ja ahte galgá doallat telefonna fárus.

10. Mana mánáin čađa diliid main son sáhtá láhppot, main muhtun álgá čuovvut su dahje máná deaivida olbmo gii láhtte uhkideaddji láhkai dahje apmasit. DBL rávvagiid mielde máná galgá rávvat mannat gávpái dahje man nu eará sadjái, gos leat ollu olbmot ja mitalit ollesolbmui mii lea heahhtin.

11. Oahpat máná ahte son ii váldde amas olbmui njálgáid, juhkamušaid, borramuša dahje duhpáha.

Máná okto ruovttus ja priváhtavuoda suddjen

12. Máná okto ruovttus: oahpat máná ahte ruovttu uvssa ii galgga leahkkut jos ii dieđe, gii lea uvssa duohken. Máná ii galgga maiddá telefonna mitalit geasage ahte lea okto ruovttus. Máná galgá rávvat jerrat geasa vánhemat sáhttet ringet ruovttoluotta.

13. Priváhtavuoda suddjen: máná galgá rávvat ahte son ii atte iežas oktavuodadieđuid (namma, čujhus, telefonnummir, šleađgapoasta) amas olbmuide.

14. Priváhtavuoda suddjemii gullá maiddá ahte máná ii sádde neahtas dahje muđuid atte earáide dakkár govaid, main mánás leat uhccán biktasat badjelis dahje lea álás. Oahpat máná ahte sus leat priváhta guovllut gorudis ja dat leat dat guovllut, mat gokčojuvvojit vuojudanbiktasiin. Jos muhtun bivdá mánás dákkár govaid dahje máná oážžu dákkár govaid neahta bokte, dain galgá mitalit ollesolbmui.

15. Priváhtavuoda suddjemii gullá maiddái dat, ahte geange eará mánás eai olggosaddo loavkašuhtti govat neahtas dahje eará sajis. Govven almmolaš sajis lea dábálaččat lobálaš, muhto nuppiid olbmuid ii oaččo loavkašuhttit nu ahte olggosaddá dakkár govaid, mat loavkašuhttet sin.
16. Rávve máná mo galgá doaimmat dalle jos giinu govve su lobi haga. Mánás lea vuoigatvuohta giieldit govvemis.
17. Rávve mánát geavahit neahta dorvvolaččat. Rávvgat dorvvolaš neahta geavaheapmái gávdnojit ee. čujuhusain: www.pelastakaalapset.fi ja www.mll.fi (suomagillii).
18. Jos máná oaidná maid nu mii suorggaha su dahje muhtun láhtte su guovdu apmasit neahtas dahje eará sajis, áššis galgá muitalit dorvvolaš ollesolbmui.
19. Ságastala mánáin dan birra gii rievtti mielde lea amas olmmoš ja maid máná dájueapmi dárkkuha. Olbmot geat geahččalit ávkkástallat mánáiguin, lihkostuvvet iežas bahás áigumušain nu ahte “oahpásmuvvet mánáin” vehážiid mielde neahtas, dahkaluddet nubbin olmmožin ja nuppi ahkásažžan go maid sii leat ja čihket dan, masa leat figgamin. Mánáin ávkkástallan vuodđuduvvá measta álo dájueapmái. Muital mánáin maid dájueapmi dárkkuha. Máná lea várradilis jos son vanhemiidda muitalkeahhtá vuolga deaivat amas olmmo, gii lea dájuhan su dákkár deaivvadeapmái.

Čuolbmadiide gávdno álo veahkki iige máná leat sivalaš

20. Veahkki mánáin: Jos mii nu váivves áššiid lea juo dáhpáhuvvan, máná lea ovdamearkka dihte sádden neahtas muhtun dovdameahhtun olbmui álásgovaid sus alddis, atte mánáin juo ovddalgihtii rávvagiid, mo doaimmat ja maid duokkár dilli rievtti mielde oaihvilda. Oahpat máná ahte son ii galgga sivahit iežas, muhto ahte sivva lea álo ollesolmmo ja ahte máná sáhtá álo veahkehit. Muhtun mánát leat nuonddahallan dáin diliin nu ahte lea duođaid dehálaš oažžut mánáin veahki ja áššedovdi rávvagiid das, mo vuoitit átestusa ja oažžut veahki. Máná ii galgga sivahit áššis mas ollesolmmoš lea vásttus. Jos máná gártá ng. seaksačavvgaheami čuožáhahkan dahjege ahte máná álásgova ožžon uhkida omd. lebbet gova ja gáibida mánás ruđa, almmuhus galgá dahkkot bolesii ja bivdit rávvagiid das, mo duođastusmateriála válde rádjui.

Mánngat mánát vulget ohcat interneahtas dieđu seaksaáššiin jos diehtu ii muđuid leat oažžumis. Ane fuola das ahte dalle go dieđu dárbu álgá, de máná diehtá gos oažžu áššálaš ja rivttes dieđu seksuálavuodas. Neahtas johtti krimineallat ávkkástallet dávjá juste dainna ahte máná sáhtá leat beroštuvvan oažžut dieđu áššiin mat laktásit seksuálavuhtii.

Beare buorre fálaldat ja váralaš some-hástalusat

21. Oahpat mánnái jierpmi geavaheami ja “alárbmabielluid” guldaleami. Mana mánáin čađa dakkár diliid goas nu gohčoduvvon alárbmabiellut galget čuodjat ja máná galgá leat gohcevaš dainna, maid dahká. Muhtumin geavvá nu, ahte muhtun fállá nehtas, skuvlaluotta alde dahje eará sajis maid nu dakkáriid mii orru leamen beare buorre dan ektui, ahte livččii duohta. Beare buorre fálaldat lea dájueaddjiid atnin vuohki. Dalle galget nu gohčoduvvon alárbmabiellut čuodjat. Beare buorre fálaldat ii leat duohta, muhto fal dainna geahčalit siektadit ja oažžut mannat mohkkái mainna fidnejit máná dahje nuora dahkat maid nu, maid dájueaddji/kriminealla háliida.

Oahpat mánnásat ahte ii galgga leat “dájuhangálvu”. Alárbmabiellut galget čuodjat dalle go skihpárat dahje neahthástalusat oalgguhit man nu váralažžii. Nehtas leat ollu earenoamáš váralaš some-hástalusat maidda máná ii eisege galgga vuolgit fárrui. Loga váralaš some-hástalusain suomagielat liňkkas Vaaralliset some-haasteet – MML.

The image displays three informational posters on a yellow background, all featuring logos for 'Lasten perusoikeudet ry' (Children's Fundamental Rights), 'Co-funded by the European Union', and 'Missing Children Europe'.

- Top poster:** Titled "OPETA LASTA" (Teach the child). It includes the text "PUHU LAPSEN KANSSA VAARALLISISTA SOMEHAASTEISTA!" (Talk to the child about dangerous social media challenges!), "JOS JOKU TUNTUU LIIAN HYVÄLTÄ OLLAKSEEN TOTTA, ON SYYTÄ VAROAI!" (If someone seems too good to be true, it's probably true, be careful!), and an image of a child jumping over a gap in the sky.
- Bottom-left poster:** Titled "OPETA LAPSELLE RAJAT" (Teach the child boundaries). It includes the text "Autathan lastasi ymmärtämään rajat – sekä fyysiset että digitaaliset. Yksityisyyden suojaaminen on tärkeä taito niin netissä kuin toisillemässikin." (Help your child understand boundaries – both physical and digital. Protecting privacy is an important skill both online and offline.) and an image of a child holding up five fingers.
- Bottom-right poster:** Titled "TIETÄÄKÖ LAPSESI, MILLOIN HÄTÄNUMEROON PITÄÄ SOITAA?" (Do you know when your child should call the emergency number?). It features a large "112" logo and an image of a child sitting on the floor talking on a mobile phone.